

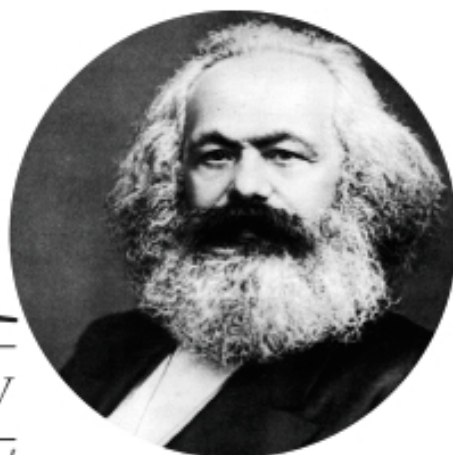

• κύκλος μαρξιστικής διαλεκτικής •

ΚΡΙΤΙΚή

μαρξιστικό αρχείο ιστορίας & αναλύσεων

διευθύνεται από Συντακτική Επιτροπή

Τεύχος 2ο
Μάης 2024

Μαρξιστικό αρχείο ιστορίας & αναλύσεων

Διευθύνεται από Συντακτική Επιτροπή

Αρχισυντάκτης: Χρήστος Μιάμης

Συντάκτες: Αντώνης Ε. Χαριστός, Κώστας Λίχνος, Ευστράτιος Τζαμπαλάτης, Βέρα Ξηρόπητα, Ηλίας Κολλιόπουλος, Ειρήνη Κουτρουμπά, Νίκος Καψιάνης, Λουκάς Αναγνωστόπουλος

Επιμέλεια έκδοσης: Αντώνης Ε. Χαριστός

Διορθωτής τυπογραφικών δοκιμιών: Αντώνης Ε. Χαριστός

Σχεδιασμός & επιμέλεια εξωφύλλου: Ευστράτιος Τζαμπαλάτης

ISSN: 2945-1930

Εκδόσεις Γράφημα, Θεσσαλονίκη, Εξαδακτύλου 5

Επικοινωνία: antonisg10@yahoo.com

Από τον καθένα ανάλογα με τις ικανότητές του,
στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του

Καρλ Μαρξ

Διανέμεται δωρεάν

Τί είναι και τί ζητά η «Κριτική»

Η «Κριτική» αποτελεί συλλογικό εγχείρημα ιστορικής και αρχαικής αναφοράς, με στόχο την ανάπτυξη της μαρξιστικής έρευνας γύρω από ζητήματα που άπτονται του σύγχρονου εργατικού κινήματος, της οικονομικής εξέλιξης και των δομών της κοινωνικής λειτουργίας με γνώμονα την ανατομία του χρόνου και του χώρου. Πιστεύοντας ακράδαντα πως κάθε τι που βιώνουμε αποτελεί διαλεκτική, όπως και δυναμική, και ως εκ τούτου ρευστή, αντανάκλαση όχι μόνο παραγωγικών σχέσεων και δυνάμεων, αλλά και της ιστορικής συνέχειας των δομών εξουσίας με νέα μορφή, προσαρμοσμένη κάθε φορά στις απαιτήσεις των αναγκών που προκύπτουν στην οικονομική βάση του καπιταλιστικού καθεστώτος, επιχειρούμε να αναδιατάξουμε τον δοκιμαστικό λόγο ως όργανο ώσμωσης των εργατών με τα θεωρητικά ζητήματα της τάξης τους· ζητήματα που αφορούν τον ρόλο της συνείδησης, της ταυτότητας, της γνώσης, του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, του πολιτιστικού εποικοδομήματος, των οικονομικών βάσεων· ζητήματα τα οποία δεν είναι ανεξάρτητα στο ιστορικό βάθος, αλλά αποτελούν προέκτασή του σε νέα δεδομένα.

Για τον σκοπό αυτόν, μέσα από έργα που εντάσσονται στην οικονομία, την πολιτική θεωρία, την κοινωνιολογία, την ιστορία, την ψυχανάλυση, το δίκαιο, κατασκευάζουμε μία ενότητα λόγου και αναλύσεων, από μαρξιστική θέση και άποψη, βασισμένοι σε δημοσιευμένα έργα του παρελθόντος, τα περιεχόμενα των οποίων διατηρούν την ουσία και την αξία τους στο «σήμερα». Επιχειρούμε να διαμορφώσουμε ένα πλαίσιο σύγκλησης απόψεων της μαρξιστικής ανάλυσης, δίχως αποκλεισμούς και δογματικές αναφορές. Δεν πιστεύουμε στη μία και μοναδική αλήθεια για τον σοσιαλισμό. Εξάλλου, ούτε οι κλασικοί θεωρητικοί επεξεργάστηκαν ένα μοντέλο απαραβίαστης εφαρμογής και νομοτελειακής

υιοθέτησης. Εξέτασαν, όμως, ενδελεχώς, με επιστημονική τεκμηρίωση και ανάλυση, τις αιτιακές σχέσεις από τις οποίες προκύπτουν σειρά μορφολογικών δομών της κοινωνικής λειτουργίας, αναδεικνύοντας την οικονομική βάση ως ουσιαστικό παράγοντα διείσδυσης στον ρόλο της συλλογικής ταυτότητας και συγκρότησης αυτής, καταγράφοντας και αποτυπώνοντας τις προεκτάσεις της στο κοινωνικό σώμα.

Η «Κριτική» επιχειρεί να διαμορφώσει ενιαίο πλαίσιο διαλόγου, ανταλλαγής θέσεων και απόψεων, ένα όργανο ιστορικής καταγραφής και σύνδεσης του χρόνου και του χώρου των γεγονότων, επιδιώκοντας μέσα από τα εκάστοτε συμπεράσματα να δημιουργήσουμε ένα πλέγμα θεματικών αναφορών και αναλύσεων. Μία περιοδική έκδοση η οποία διανέμεται δωρεάν στα αστικά κέντρα και σε σημεία πολιτικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος, με πρόθεση να μεταδοθεί από χέρι σε χέρι και από στόμα σε στόμα στους εργάτες, τους αγρότες, τους φοιτητές, τους διανοούμενους, τους αυτοαπασχολούμενους, σε κοινωνικές ομάδες και συλλογικότητες. Ένα έντυπο το οποίο επιδιώκουμε να αποτελέσει πυλώνα σκέψης και περισυλλογής, ένα μέσο για την ανάδυση της τάξης μας ως τάξη για τον εαυτό της, για την αντι-πληροφόρηση της ιστορικής μνήμης, για τα θεμελιακά αξιώματα του μαρξισμού, που ποδοπατήθηκαν και υπονομεύτηκαν τόσο βάναντα.

Σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα

Εκ μέρους
της Συντακτικής Επιτροπής

Ο ρόλος της αγροτιάς στον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό

ο Νικολάι Μπουχάριν
® το ζήτημα της συμμαχίας
εργατών-αγροτών

Η γεωργία υπήρξε η βάση της σοβιετικής οικονομίας τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια. Η βιομηχανία ήταν εξαρτημένη από τους κατατεμαχισμένους μικρούς αγροτικούς κλήρους. Ωστόσο, τα χρόνια της ιμπεριαλιστικής επέμβασης και του εμφυλίου πολέμου υπονόμωσαν τα θεμέλια της αγροτικής οικονομίας. Είναι τα χρόνια στα οποία στα αστικά κέντρα οι περισσότερες επιχειρήσεις υπολειπορούσαν, η καύσιμη ύλη εξέλειπε, η πλειοψηφία των εργατών βρισκόταν στα πολεμικά μέτωπα, και μεγάλο μέρος του

πληθυσμού μετακινούνταν στην αγροτική περιφέρεια προκειμένου να εξασφαλίσουν ένα κομμάτι ψωμί για την επιβίωση. Είναι, όμως, αλήθεια πως η πλειοψηφία των αγαθών υπήρξε προϊόν των εργατών και των αγροτών. Αυτά τα αγαθά αναστήλωσαν τη σοβιετική οικονομία σε νέες βάσεις, σε νέα θεμέλια, όχι χάρη στις πλάτες των γαιοκτημόνων και των καπιταλιστών, αλλά με αυτοθυσία, πειθαρχία και ανεξάντλητη εμπιστοσύνη στην πρωτοπορία της εργατικής τάξης. Το 1917 είναι έτος ορόσημο στην παγκόσμια ιστορία, καθώς ουδέποτε η τελευταία κατέγραψε τέτοια εφόρμηση των καταπιεσμένων μαζών στα δώματα της εξουσίας, αναλαμβάνοντας τις τύχες διαχείρισης των υποθέσεων του κράτους και της οικονομίας. Διαχείριση η οποία αντικατέστησε τη συμμαχία γαιοκτημόνων και κεφαλαιοκρατών με αυτή των εργατών και των αγροτών. Η ανατροπή των συσχετισμών εντός του καθεστώτος είναι

εφικτή μόνο στον βαθμό που οι καταπιεσμένες μάζες εργατών, σε συμμαχία με την αγροτιά, συσπειρώνεται ως τάξη ενάντια στους κληφόνες του συλλογικού πλούτου τον οποίο παράγουν οι εργαζόμενες δυνάμεις. Τί ζητάγε η αγροτιά στις συνθήκες της Οκτωβριανής επανάστασης; Αναδιανομή της γης και ειρήνη. Τί ζήτησαν οι εργατικές μάζες; Ειρήνη, αποστρατιωτικοποίηση, εθνικοποίηση των εργοστασίων και των εργαστηρίων. Οι πρώτοι, οι αγρότες, δε θα κατόρθωναν να πετύχουν τους στόχους τους εάν δε συμμαχούσαν με τους εργάτες, και αντίστροφα, οι εργάτες δε θα πετύχαιναν τους στόχους τους δίχως τη μαζική συμπαράσταση των αγροτών. Η νίκη ήταν αποτέλεσμα της συμμαχίας των δύο αυτών πολυπληθών κοινωνικών δυνάμεων. Οι απαιτήσεις των αγροτών ταυτίστηκαν με αυτές των εργατών. Εδώ εντοπίζεται η ουσιαστική διαφοροποίηση της κοινωνικής ανατροπής.

Σε αυτή τη συμμαχία ο καθοδηγητικός ρόλος ανήκε στην εργατική τάξη. Για να κατανοήσουμε την εξέλιξη αυτή και τον ρόλο της εργατικής τάξης στη συμμαχία πρέπει να αναλύσουμε τη σχέση πόλης και υπαίθρου. Κάθε επιστημονική, τεχνολογική και τεχνική εξέλιξη ωφελούσε πρώτα και κύρια τις πόλεις. Αντίθετα, τα αποτελέσματα αυτών των εξελίξεων γίνονταν εμφανή στην υπαίθρο χώρα αργότερα, με καθυστέρηση. Η πόλη ήταν αυτή που συγκέντρωνε το πιο εκλεκτό τμήμα τού ενεργού πληθυσμού. Απ' την πλευρά του, ο κάμπος προμήθευε με εργατικά χέρια τα αστικά κέντρα με τις βιομηχανικές και βιοτεχνικές δομές της οικονομίας τους. Στις πόλεις λειτουργούσαν πανεπιστήμια, στις πόλεις αναπαράγονταν η ειδησεογραφία τού Τύπου, στις πόλεις είχε τις δομές του ο κρατικός-γραφειοκρατικός μηχανισμός και τα επιτελεία της κυβέρνησης. Αντίθετα, ο κάμπος ζούσε για τον εαυτό του. Ο αγρότης εμφανίζεται περιστοιχισμένος από τη γη και την οικογένειά του. Η ιδιοκτησία και η αναπαραγωγή της αποτέλεσε μόνιμο στόχο και σκοπό. Φυσικά η τάξη των αγροτών δεν είναι ενιαία και ομοιόμορφη. Θα δεις τον τοκογλύφο, το αφεντικό που έχει στη δούλεψή του υπαλλήλους, τον μικροϊδιοκτήτη που φυτοζωεί στον μικρό κλήρο, τον αγρότη που κατέχει στρέμμα γης ίσα ίσα για να υπάρχει ως φυσική υπόσταση και παράλληλα πουλάει την εργατική του δύναμη στον μεγάλο γαιοκτήμονα κ.ά. Αποκλειστικός στόχος όσων αγροτών κατέχουν μερίδια γης είναι ο ποσοτικός πολλαπλασιασμός της ιδιοκτησίας, ώστε να βρεθούν σε ανώτερη κλίμακα της κοινωνικής ιεράρχησης. Έτσι, ο αγρότης-ιδιοκτήτης δεν έχει μάθει να μισεί την αστική τάξη, αλλά τη μεταχειρίζεται ως κρυφό πόθο. Επομένως, πρώτος όρος για την επιτυχία των σκοπών της συμμαχίας αγροτών-εργατών, είναι ο καθοδηγητικός ρόλος των τελευταίων, καθότι είναι η πλέον ομοιογενής, όχι, ωστόσο, δίχως εσωτερικές διαιρέσεις και αυτό γιατί «ας πάρουμε λ.χ. ένα στρώμα της εργατικής τάξης: τούς προλετάρους αγρότες. Είναι μισθωτοί που συνήθως δεν έχουν καμιά ιδιοκτησία, αλλά που οι γενικές συνθήκες της δουλειάς τους (αγροτική ζωή, πολιτικό και διανοητικό επίπεδο πολύ χαμηλό κ.λπ.) τους επιτρέπουν μικρότερη ταξική συνείδηση από εκείνη των εργατών των πόλεων, που ζουν κι εργάζονται από κοινού στα πολιτισμένα κέντρα. Αν παρατηρήσει κανείς το σύνολο της εργατικής τάξης, βρίσκει στοιχεία που έχουν έρθει από την αγροτιά, από τους τεχνίτες, από το μικρεμπόριο κ.λπ.» (σελ. 23). Κατά τον ίδιο τρόπο, κεφαλαιοκράτες και γαιοκτήμονες δεν αποτελούσαν ποτέ μία ομοιόμορφη και ομοιογενή τάξη, καθώς πάντοτε λάμβαναν χώρα μεταξύ τους αντιθέσεις συμφερόντων. Η αστική τάξη των πόλεων αγοράζει τα προϊόντα των γαιοκτημόνων, ενώ, με τη σειρά της, πουλάει στους ίδιους προϊόντα της βιομηχανίας. Παρά την αντίθεση συμφερόντων, κεφαλαιοκράτες και γαιοκτήμονες ενώνονταν, ωστόσο, σε ενιαίο μέτωπο όταν εργάτες και αγρότες απειλούσαν την κυριαρχία τους, και κυρίως αμφισβητούσαν τον καθοδηγητικό ρόλο και την πρωτοκαθεδρία των πρώτων.

Μα και στην περίπτωση ανατροπής της κυριαρχίας αυτής πιστεύουμε αληθινά πως ξεμπερδέψαμε οριστικά με την αστική νοοτροπία και τα υπολείμματα αυτής, που τόσο έντεχνα έχουν εγκλωβιστεί στη συμπεριφορά προσώπων και κοινωνικών ομάδων; Το παράδειγμα της σοβιετικής ένωσης υπήρξε διδακτικό. Μολονότι τα απομεινάρια της αστικής τάξης δε διέθεταν παρά

ελάχιστα κεφάλαια, ωστόσο, παρέμεναν στο πρώτο επίπεδο της κοινωνικής δυναμικής βασισμένα στην εμπειρία και τις διασυνδέσεις που είχαν επί γενεές σχηματίσει τον ιστό της δημόσιας διοίκησης και της επιχειρηματικής κοινότητας, οργανώνοντας μεθοδική πάλη ενάντια στη νέα εξουσία. Στα πρώτα, ανώριμα ακόμη, στάδια της σοσιαλιστικής εξουσίας, εκείνο το οποίο επενδύουν οι ηττημένες κοινωνικές δυνάμεις είναι η αμφισβήτηση της συμμαχίας εργατών και αγροτών. Εάν η αγροτιά ξεφύγει από την πολιτική συνεννόηση, καθοδήγηση και επιρροή της εργατικής τάξης, κι έβρισκε καταφύγιο στο ιδιωτικό κεφάλαιο, που θα αξιοποιούσε τις αδυναμίες, την έλλειψη γνώσης διαχείρισης, την αδιαφορία, τη διοικητική νοοτροπία πέρα από την καθημερινή εμπειρία των ανθρώπων της υπαίθρου, των εργατών, που μαθαίνουν στην πράξη τί σημαίνει κοινωνική οργάνωση των παραγωγικών δυνάμεων, αν οι ιδιώτες έμποροι και καπιταλιστές έφταναν στο σημείο ν' αποκτήσουν σημαντικότερη θέση στην οικονομική ζωή της Ρωσίας, των πρώτων χρόνων της επανάστασης, θα προκληθεί αρχικά μία ρεύσασα ρευστότητα η οποία θα κατέληγε σε ανοιχτή ρήξη της συμμαχίας και ανατροπής των συσχετισμών προς όφελος της αστικής τάξης, προς όφελος των ηττημένων κοινωνικών δυνάμεων. Εξάλλου, οι εχθροί τού σοσιαλισμού και της εργατικής εξουσίας τονίζουν σε κάθε τους βήμα το ανέφικτο του εγχειρήματος, που καταλήγει στην ισότητα της αθλιότητας και της φτώχειας. Δεν είναι τυχαίο πως όσο διαρκούσε η ιμπεριαλιστική επέμβαση και ο εμφύλιος πόλεμος στη Ρωσία, οι δυνάμεις της αντίδρασης υπογράμμιζαν πως η αιτία της οικονομικής κατάρρευσης ήταν εγγενής στη φύση τού σοσιαλισμού και τού κομμουνισμού. Προφανώς αυτές οι διαστρεβλώσεις δεν αγγίζουν τους σκοπούς των κομμουνιστών, που μερίμνά τους είναι ο πολλαπλασιασμός τού πλούτου για όλους, κατανεμημένος στις ανάγκες που κάθε φορά η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων επιβάλλει. Είναι χρέος πλέον των εργατών και των αγροτών, έχοντας αποκαθλώσει τους κεφαλαιοκράτες και τους γαιοκτήμονες από θέσεις κυριαρχίας, να μετατραπούν οι ίδιοι σε δημιουργούς των καλύτερων προοπτικών της βιομηχανικής, βιοτεχνικής και τεχνολογικής δυναμικής, των καλύτερων μεθόδων οργάνωσης της εργασίας, βελτιώνοντας στο έπακρο τους όρους των οικονομικών βελτιώσεων και αποδόσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπήρξε η οργάνωση των συνεταιρισμών: «Συγκεντρώνονται οι αγρότες, σχηματίζουν έναν συνεταιρισμό, εκλέγουν τη διεύθυνσή τους, πληρώνουν τις συνδρομές τους κι αποχτούν έτσι τη δυνατότητα ν' αγοράσουν τ' αναγκαία προϊόντα πιο εύκολα και σε καλύτερη τιμή. Απέναντι στα σκόρπια άτομα, που το καθένα δρα με τον δικό του τρόπο, με αποκλειστικά δική του ευθύνη, έχουμε στην περίπτωση αυτή μια ολόκληρη οργάνωση, πολύ πιο ικανή να πληροφορηθεί σχετικά με τ' απαραίτητα προϊόντα και το μέρος απ' όπου μπορεί κανείς να τα προμηθευτεί σε καλύτερη τιμή: μια οργάνωση που σ' αυτήν ο πωλητής δίνει μεγαλύτερη εμπιστοσύνη και, κατά συνέπεια, μεγαλύτερες πιστώσεις παρά σε απλούς ιδιώτες. Άλλωστε, επειδή αυτή η οργάνωση αγοράζει πολύ περισσότερα από έναν απλό ιδιοκτήτη και οι χονδρικές τιμές είναι πάντα μικρότερες από τις λιανικές τιμές, οι αγορές που γίνονται, μέσα από τους συνεταιρισμούς, είναι πολύ συμφερότερες για τον αγρότη. Ακόμη, αν σημειώσουμε ότι η χονδρική μεταφορά και η οργανω-

μένη δύναμη παρουσιάζουν τεράστια πλεονεκτήματα, είναι φανερό ότι ο αγρότης έχει κάθε συμφέρον να κάνει τις αγορές του μέσα από τους συνεταιρισμούς. Έτσι, ο κάθε αγρότης μπορεί να διαταράξει τον συνηθισμένο τρόπο ζωής του, χωρίς τίποτε ν' αλλάξει από τον τρόπο εκμετάλλευσής του, να πάρει μέρος στη δημιουργία αυτών των κοινωνικών οργανώσεων, των συνεταιρισμών της αγοράς» (σελ. 39-40). Επίσης, και οι πιστωτικές συνεταιριστικές οργανώσεις δε συγχροούνται με τα συμφέροντα των αγροτών, καθώς αξιοποιούν τη σταθερότητα την οποία παρουσιάζουν οι συνεταιρισμοί των παραγωγών. Αντίθετα, στο καπιταλιστικό καθεστώς, μία τέτοια συνθήκη σημαίνει εξάρτηση των συνεταιρισμών από το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, καθώς οι ίδιες αυτές οργανώσεις μετατρέπονται σε οικονομικούς μηχανισμούς τού καπιταλιστικού καθεστώτος, υποχρεωμένοι να λειτουργούν με τους όρους που το ίδιο αυτό καθεστώς επιβάλλει. Οι ίδιες αυτές συνεταιριστικές επιχειρήσεις, στα πλαίσια του καπιταλισμού, μετασχηματίζονται σε καπιταλιστικές επιχειρήσεις. Τέλος, δεδομένου του γεγονότος ότι η τεχνική, η εκπαίδευση και η πληροφόρηση βρίσκονται στα χέρια της αστικής τάξης, τα ανώτερα στελέχη αυτών των συνεταιρισμών είναι «παιδιά» της αστικής τάξης, επιχειρώντας κάθε φορά ν' αμβλύνουν τις αντιθέσεις εργατών και κεφαλαιοκρατών, ανάμεσα σε αγρότες και γαιοκτήμονες.

Στα πλαίσια της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, η ανάπτυξη της βιομηχανίας συνοδεύεται από παράλληλη συσσώρευση της αγροτικής οικονομίας. Όσο πλουτίζει η αγροτική οικονομία, καλυτερεύοντας τους όρους παραγωγής, τόσο πιο ικανή καθίσταται όπως αγοράζει προϊόντα της πόλης. Αυτή η αλληλεξάρτηση είναι ζωτικός όρος που υποτάσσει τα δευτερεύοντα, πρόσκαιρα και επιφανειακά, συμφέροντα στα συλλογικά, διαρκή και βασικά, συμφέροντα του σοσιαλισμού. Στα ίδια αυτά πλαίσια αποκτά νέα σημασία ο ρόλος των συνεταιρισμών. Ο βασικός πυρήνας αυτών σχηματίζεται από ενώσεις εργαζομένων της υπαίθρου, πυρήνες που εντάσσονται μέσα στο σύστημα της σοσιαλιστικής οικονομίας και των νέων σχέσεων παραγωγής, ως κρίκοι ενιαίας αλυσίδας. Αυτός ο νέος ρόλος των συνεταιρισμών συνεπάγεται νέα πολιτική έναντι των πιστώσεων και των ειδικών νομικών προνομίων, τα οποία αποτελούν νέες μορφές ταξικής πάλης εντός τού σοσιαλιστικού μετασχηματισμού. Αν στην αγορά οι συνεταιρισμοί, η βιομηχανία και το κρατικό εμπόριο, εκτοπίσουν τον ιδιώτη επιχειρηματία, είναι μία μετωπική νίκη στην ταξική διαπάλη. Έτσι, η παραγωγή και η συσσώρευση γνωρίζουν νέα ποσοτικά και ποιοτικά μεγέθη, ενισχύοντας φανερά τη βάση της σοσιαλιστικής οικονομίας. Ο συνεταιρισμός αποτελεί πλέον τον ενδιάμεσο κρίκο μεταξύ προλεταριάτου της πόλης και εργατών της υπαίθρου. Η πρόοδος του συνεταιρισμού συνεπάγεται όφελος στους μικρούς και μεσαίους αγρότες, αποτελεί το δίκτυ ασφαλείας για την εξέλιξη των πυρήνων της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Συνδεδεμένοι ολοένα περισσότερο με το κρατικό εμπόριο και τη βιομηχανία, εκτοπίζουν σταδιακά το ιδιωτικό κεφάλαιο και οι συνεταιριστικές εκμεταλλεύσεις πλέον θ' απορροφηθούν εξ ολοκλήρου από τη συνεταιριστική οργάνωση σε εθνικό πια επίπεδο. Σε αυτήν την προσπάθεια, η δικτατορία της εργατικής τάξης αποτελεί εχέγγυο επιτυχίας. Μέσα από τον συνεταιρισμό η αγροτική οικονομία θα εξελιχθεί σε μία νέα, ανώτερη, μορφή οργά-

νωσης της παραγωγής, μεταβάλλοντας βαθμιαία τους όρους λειτουργίας και συμμετοχής των αγροτών στο σύνολο της σοσιαλιστικής οικονομίας. Η δικτατορία της εργατικής τάξης είναι απαραίτητος όρος για την αντιμετώπιση ταλαντεύσεων της αγροτιάς, θύματα της εκμετάλλευσης και της δουλοπρέπειας έναντι των γαιοκτημόνων, δίχως εμπειρία κολεκτιβιστικής συνεργασίας, με εγκατεστημένη στη συνείδησή τους την ψυχολογία του μικροϊδιοκτήτη. Έτσι, η εργατική τάξη εκκινά έναν πολυμέτωπο αγώνα διαπαιδαγώγησης των λαϊκών μαζών και δη των αγροτών, επιδιώκοντας να κινητοποιήσει ευρύτερες κοινωνικές δυνάμεις στο έργο της σοσιαλιστικής οικοδόμησης. «Είναι φανερό πως μονάχα με τη συνδρομή της βιομηχανίας της πόλης, που διευθύνεται από την εργατική τάξη, πιστή σύμμαχο της αγροτιάς, θα μπορέσουμε ν' ανυψώσουμε τον κάμπο. Δε θα γεμίσουμε την άβυσσο που σκάφηκε ανάμεσα στην πόλη και τον κάμπο, κατά την περίοδο της προηγούμενης εξέλιξης της κοινωνίας, με την καταστροφή των πόλεων, αλλά με την αμοιβαία προσέγγιση της βιομηχανίας και της γεωργίας και με την οικονομική και τεχνική ενίσχυση των αγροτών. Το καθήκον του κόμματος της εργατικής τάξης και της σοβιετικής κυβέρνησης είναι να καταργήσουν την ανισότητα ανάμεσα στην πόλη και τον κάμπο. (...) Η τεχνική βοήθεια της πόλης και κύρια ο εξηλεκτρισμός, οι γεωργικοί συνεταιρισμοί, θα 'ναι οι μοχλοί της ευτυχίας και της προόδου του κάμπου. Ο άνθρωπος της πόλης, κλεισμένος μέσα στις κυβικές πέτρες των σύγχρονων πόλεων, στερμένος από τις απολαύσεις της φύσης και καταδικασμένος, κατά συνέπεια, παρά την υλική καλοπέραση, στον εκφυλισμό, θα κερδίσει έτσι με το να πλησιάσει τη φύση. Με τη σειρά του, ο κάτοικος του κάμπου, θα κερδίσει τεράστια με την αύξηση της απόδοσης της εργασίας του. Θ' απολαύσει όλα τα καλά του πολιτισμού και της πνευματικής ανάπτυξης, που πριν ήταν κτήμα των εχθρών μας» (σελ. 89-90).

Αντώνης Ε. Χαριστός

*Με αφορμή το έργο του Νικολάι Μπουχάριν «Ο δρόμος προς τον σοσιαλισμό και η συμμαχία με την αγροτιά», εκδόσεις Αναγνωστίδη, Αθήνα, 1980.

Διαζύγιο με τον μαρξισμό Ο ιστορικός υλισμός σε τεκνοθεσία!

Η απόφαση της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., που ανακοινώθηκε στις 29/01/2024, με τίτλο: «Οι θέσεις του Κ.Κ.Ε. για τον πολιτικό γάμο των ομόφυλων ζευγαριών και τις επιπτώσεις του στα δικαιώματα των παιδιών», αποτελεί επίσημη τοποθέτηση ιδιάζουσας βαρύτητας, η οποία επιβάλλεται να μελετηθεί, να αναλυθεί, και τελικά, αφού αναθεωρηθεί, να προσπεραστεί από την ιστορία ως ένα στιγμιαίο ατόπημα (παρόλο, που έχει πάνω από δεκαπενταετία που πραγματοποιείται από τη στιγμή, δηλαδή, που ξεκίνησε η συζήτηση για την τροποποίηση του νόμου για το Σύμφωνο Συμβίωσης, το 2008).

Η διαδικασία αυτή, όμως, της ανάλυσης και αναθεώρησης των θέσεων που εκφράζονται στην απόφαση της Κ.Ε., που δημοσιεύθηκε στις 29/01/2024, είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθεί από τα ίδια τα μέλη της Κ.Ε. (οποιοσδήποτε

τε/οποιαδήποτε άλλος/άλλη επιχειρήσει ν' αναλύσει και ν' ασκήσει κριτική στην εν λόγω απόφαση θα είναι αναγκασμένος/η να αντιμετωπίσει, ως συμπαγή θεωρητική τοποθέτηση –που καθορίζει και την πρακτική πολιτική στάση του κόμματος–, ένα σύνθεμα ανορθολογισμών, αυθαίρετων, λογικών αλμάτων και στρεψοδικιών που, παρά το αγνό των προθέσεων και τον επαναστατικό προσανατολισμό του κόμματος, οδηγούν σε αντιδραστικά, οπισθοδρομικά, πορίσματα, τα οποία ουδεμία σχέση θα μπορούσαν να έχουν με τον επαναστατικό μαρξισμό, και μπορούν μονάχα να χαρακτηριστούν ως αστικού τύπου βιολογιστικά μαρξεύσματα).

Οι «ανησυχίες» που εκφράζονται εισαγωγικά στην απόφαση της Κ.Ε. της 29^{ης} Ιανουαρίου 2024 σαφώς και είναι βάσιμες. Είναι ξεκάθαρο σε κάθε «πονηρεμένο» πολίτη πως σκοπός του νόμου πλέον δεν είναι η «κοινωνική αναγνώριση της δυνατότητας των ομόφυλων ζευγαριών να διαλέγουν μια μορφή συμβίωσης» και πως: «όχι μόνο δε συμβάλλει στην εξάλειψη των καταδικαστέων κοινωνικών πρακτικών σε βάρος ατόμων με ομόφυλη ή αμφίφυλη σεξουαλικότητα, αλλά αντίθετα μπορεί να οδηγήσει ακόμα και στην ένταση αποκρουστικών ομοφοβικών, ρατσιστικών, επιθέσεων» (τα αποσπάσματα που παρατίθενται σε εισαγωγικά είναι από την απόφαση της Κ.Ε.). Επιπλέον, είναι ξεκάθαρο, πως στις υπάρχουσες συνθήκες καπιταλιστικής οικονομίας, συντελείται εμπορευματοποίηση του γυναικείου σώματος μέσω και της παρένθετης μητρότητας, για να επιφέρει δισεκατομμύρια κερδών στους βιομηχανικούς ομίλους που δραστηριοποιούνται ή θα δραστηριοποιηθούν στο πεδίο αυτό. Άλλωστε, τα πάντα εμπορευματοποιούνται σήμερα (η τέχνη, η εκπαίδευση, η υγεία, ο αθλητισμός κ.ο.κ.), και αυτό δεν αποτελεί έκπληξη. Εκείνο που αποτελεί έκπληξη είναι πως όσο ο θεσμός της παρένθετης μητέρας αφορούσε τα ετερόφυλα ζευγάρια και μόνο, δεν καθιστούσε τη γυναίκα αντικείμενο και εμπορικό εξάρτημα αναπαραγωγής! Αντίθετα, η μήτρα μετατρέπεται σε εμπορεύμα μόνο αν το ζευγάρι που πληρώνει για να τη χρησιμοποιήσει είναι ομόφυλο. Ακόμη, βέβαια, κι αν δεχτούμε πως δε μας λέγει ακριβώς κάτι τέτοιο η απόφαση της Κ.Ε., και μιλά μονάχα για εντατικοποίηση της εμπορευματοποίησης («θεσμοθετώντας την αναγνώριση της εμπορευματοποιημένης χρησιμοποίησης της «παρένθετης μητρότητας» από ομόφυλα ζευγάρια ανδρών σε άλλη χώρα, καθώς και την αναγνώριση της εξωσωματικής γονιμοποίησης μέσω τράπεζας σπέρματος για ομόφυλα ζευγάρια γυναικών, ουσιαστικά τροφοδοτεί παραπέρα την εμπορευματοποίηση της διαδικασίας απόκτησης παιδιών»), ακόμη και τότε, αυτή η διαπίστωση –η ορθή κατ' άλλα–, μπορεί να δικαιολογεί την καταψήφιση του συγκεκριμένου νομοσχεδίου, αλλά σε καμία περίπτωση δε δικαιολογεί τη «μαρξιστική» θέση εναντίωσης στην υιοθεσία παιδιών από ομόφυλα ζευγάρια γενικά και καθολικά, επειδή –δήθεν– οδηγεί σε: «παράκαμψη της σχέσης μητρότητας-πατρότητας». Εδώ έγκειται το πρόβλημα με την απόφαση της Κ.Ε., λοιπόν, γιατί δεν πρόκειται για πολιτικό σφάλμα, αλλά για ολοκληρωτικά λανθασμένη φιλοσοφική θεώρηση, η οποία οδηγεί σε μια θεωρητική τοποθέτηση –και εμπραγματώνεται και σε πολιτική πρακτική–, που επιφέρει διαζύγιο με τον επαναστατικό μαρξισμό και θέτει σε καθεστώς ελεύθερης τεκνοθεσίας τις αρχές του ιστορικού υλισμού (για να καταστρατηγούνται και να αξιοποιούνται

από κάθε συντηρητική ιδεολογική αφετηρία· και, τοποθετημένες στην Προκρούστεια κλίνη, να εξάγουν το όποιο συμπέρασμα – ακόμη και το πιο αντιδραστικό). Γιατί υπάρχουν δεκάδες εύλογες ενστάσεις που θα μπορούσε κάποιος/κάποια να εγείρει στο συγκεκριμένο νομοσχέδιο, δεκάδες τροποποιήσεις που θα μπορούσε να ζητήσει, και δεκάδες λόγοι για να το καταψηφίσει· αλλά, οι λόγοι, για τους οποίους διατυπώνεται μια τέτοια θεωρητική θέση από την Κ.Ε. (που –δήθεν– αποσαφηνίζει και την καταψήφιση του νομοσχεδίου), είναι κάτι το ολότελα διαφορετικό· και η θέση αυτή, που πηγάζει πολύ πιο πέρα από το παρόν νομοσχέδιο (σε φιλοσοφικές διατυπώσεις περί φυσιολογικού, ανθρώπινης φύσης, οικογένειας και αναπαραγωγικής διαδικασίας), θα πρέπει να μελετηθεί, αναλυθεί και αναθεωρηθεί, ασχέτως της νομοθετικής διαδικασίας και τα διλλήματα που αυτή θέτει (και μπορεί να αναθεωρηθεί μονάχα με την κατάκτηση μιας διαφορετικής θέσης).

Η λανθασμένη θεωρητική προσέγγιση του Κ.Κ.Ε. τα τελευταία χρόνια, όσον αφορά τα ζητήματα φύλου, των κοινωνικών ρόλων που υιοθετούν οι άνθρωποι και βάσει του φύλου τους (σε κάθε δοσμένη ιστορική στιγμή), του σεξουαλικού προσανατολισμού και του θεσμού της οικογένειας (που εντάσσεται στο πλέγμα των θεσμών και σχέσεων που συγκροτούν και αναπαράγουν την κεφαλαιοκρατική εξουσία, καθιστώντας αναγκαίο τον επαναστατικό μετασχηματισμό της), δεν έχει προκαλέσει μονάχα σύγχυση στα μέλη του (από τα οποία ακούγονται διαρκώς συγκεχυμένες και αντικρουόμενες απόψεις), αλλά έχει σταθεί εμπόδιο και στον ταξικό προσανατολισμό και το επαναστατικό προχώρημα των συνειδήσεων. Γιατί, δεν μπορεί να κατηγορούνται όσοι προασπίζονται τα κοινωνικά δικαιώματα των ατόμων μη ετερόφυλου σεξουαλικού προσανατολισμού ως θιασώτες του «ατομικού δικαιωματισμού», που παραβλέπουν την ταξικότητα του ζητήματος, όταν η ίδια η θέση του Κ.Κ.Ε. στέκεται εμπόδιο στο να ξεπεραστεί η μονομέρεια των ζητημάτων της σεξουαλικότητας και να τεθεί το ζήτημα καθολικά: ως πρόβλημα της αυτοδιάθεσης του «σώματος» εν γένει, ως ανθρώπινο ζήτημα συνολικά, σφαιρικά, προσεγγίζοντάς το με τέτοιο τρόπο ώστε να περιλαμβάνει κάθε έκφραση της ανθρώπινης ζωής, η οποία γίνεται σήμερα ολόπλευρα προϊόν απάνθρωπης εκμετάλλευσης. Άλλωστε, η ευθύνη για την απόκτηση, ή όχι, ταξικού χαρακτήρα και αντικαπιταλιστικού προσανατολισμού, των –ανά ιστορική συγκυρία– υπό διαμόρφωση κοινωνικών κινημάτων, δε βαρύνει αποκλειστικά τα κινήματα καθαυτά, αλλά και την επαναστατική πρωτοπορία που απαιτείται να παρέμβει για να τους προσδώσει και ταξικά χαρακτηριστικά (δεδομένου του γεγονότος πως η αστική κυριαρχία θα επιχειρήσει σίγουρα να τα εποικίσει ιδεολογικά και να τα στρέψει σε ασφαλή και ανώδυνα κανάλια για το σύστημα).

Το ν' απαντήσει κάποιος/κάποια, στο σύνολο της θέσης της Κ.Ε., αλλά και στα επιμέρους επιχειρήματά της, καθίσταται το ίδιο «ανέφικτο» και «μάταιο», με το να προσπαθήσεις να πείσεις κάποιον βιολογιστή, πως η ανθρώπινη συμπεριφορά δεν καθορίζεται από τα ένστικτα (όπως στα υπόλοιπα ζώα) ή κάποιον θεολόγο, πως ο θεός δεν έπλασε τον Αδάμ και την Εύα (και ευλόγησε μονάχα την ένωση μεταξύ αρσενικού και θηλυκού), δεν είναι κάτι που μπορεί να επιτευχθεί με εξαπόλυση λογικών αντεπιχειρημάτων και μόνο), αλλά απαιτεί επαναπροσδιορισμό βασιικών

εννοιών και, συνεπώς, μια εκτενή φιλοσοφική διαλεκτική, η οποία σε κάθε της βήμα θα κινδυνεύει να υπονομευτεί από τις συντηρητικές αστικές προκαταλήψεις τής συνείδησης και τις σκοπιμότητες της μικροπολιτικής.

Αποτέλεσμα της δυσκολίας αυτής να μιλήσει κανείς ξεκάθαρα και με σαφήνεια για ζητήματα που δεν είναι μονοδιάστατα και απλά (φύλο – σεξουαλικότητα – οικογένεια), είναι και η σύγχυση που επικρατεί στις μέρες μας. Επάνω στα ζητήματα που αναφέρθηκαν ακούγονται ποικίλες απόψεις, οι περισσότερες αυθαίρετες, που αποκαλύπτουν και τα συντηρητικά αντανakλαστικά τής ελληνικής κοινωνίας, αλλά και την αδυναμία τής πρωτοποριακής διανόησης να επιτελέσει τον διαπαιδαγωγικό της ρόλο. Στην προκειμένη περίπτωση, όσο το θέμα τής κατασκευής των κοινωνικών ταυτοτήτων των φύλων, θα μεταφράζεται σε ιερή εκδήλωση κάποιας θεικής ή βιολογικής απαραβίαστης οδηγίας και δε θα εξετάζεται σε καθεστώς ιστορικής ρευστότητας και εξάρτησης με τα κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα και τα ιδεολογικά στερεότυπα, που, μέσω τής κουλτούρας, τής γλώσσας και τού κοινωνικού αυτοματισμού, διαμορφώνουν τα ιστορικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών ρόλων («που αντανakλούν τις υφιστάμενες κοινωνικές σχέσεις»), το αποτέλεσμα θα είναι να καταλήγουμε πάντοτε σε μια μεταφυσική θεμελίωση (στη συγκεκριμένη περίπτωση: σε μια θέση που ερείδεται στη φυσιολογικότητα της βιολογίας. Θεωρώντας την πατρότητα και τη μητρότητα, όχι κοινωνικές κατασκευές, αλλά, εκδηλώσεις τής βιολογικής οδηγίας. Και, εφόσον, ο δεσμός τού παιδιού με τη μητέρα είναι περισσότερο βιολογικός, από ό,τι με τον πατέρα, εκτός από την άρνηση οποιαδήποτε άλλης μορφής γάμου, πέραν τού ετερόφυλου ζευγαρωτού, θα διακρινόμαστε και τον μείζονα ρόλο τής γυναίκας στην ανατροφή των παιδιών – δηλαδή τη γυναικεία έμφυλη εκμετάλλευση).

Κλείνοντας, θεωρώ, πως η ουσία τού προβλήματος βρίσκεται στη φιλοσοφική ανάλυση και παραθέτω το απόσπασμα της απόφασης που, νομίζω, τη συμπυκνώνει: «Το Κόμμα μας θεωρεί ότι η γονεϊκότητα είναι η σχέση τού γονιού με το παιδί, που σε ατομικό επίπεδο αντανakλά τις υφιστάμενες κοινωνικές σχέσεις. Αυτή η ανάγκη έχει αντικειμενική βάση: Την αμφίπλευρη σχέση μητρότητας – πατρότητας, που προκύπτει από τη συμπληρωματική λειτουργία άνδρα – γυναίκας στη διαδικασία τεκνοποίησης. (...) Η σχέση μητρότητας – πατρότητας είναι αποκλειστικά ανθρώπινο χαρακτηριστικό, πέρα από την ενστικτώδη προστασία που παρέχει κάθε θηλαστικό στα νεογνά του. Η συμπληρωματική αυτή σχέση έχει φυσική βάση –γιατί ο άνθρωπος αναπαράγεται με φυσικό τρόπο– και από την πρώτη στιγμή αποκτά κοινωνικό χαρακτήρα. (...) Ο άνθρωπος είναι ένα κοινωνικό φυσικό ον, δηλαδή η ικανοποίηση των φυσικών αναγκών του, όπως και των κοινωνικών, μπορεί να συντελεστεί αποκλειστικά με κοινωνικό τρόπο. Άρα, η ανθρώπινη μητρότητα και η ανθρώπινη πατρότητα είναι εγγεγραμμένες στο είδος άνθρωπος».

Θεωρώ πως τα μέλη τής Κ.Ε. θα έπρεπε να απαντήσουν στους εαυτούς τους τα παρακάτω: 1. Πώς γίνεται η γονεϊκή σχέση να αντανakλά τις κοινωνικές σχέσεις, αλλά να στηρίζεται σε βιολογικά αντικειμενική βάση; 2. Πώς γίνεται η σχέση μητρότητας – πατρότητας, η οποία είναι «αποκλειστικά ανθρώπινο χαρακτηριστικό», να έχει φυσική βάση, παρόλο που ο «άνθρωπος απο-

κτά κοινωνικό χαρακτήρα»; 3. Πώς γίνεται η «ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών να πραγματοποιείται αποκλειστικά με κοινωνικό τρόπο», αλλά η «ανθρώπινη μητρότητα – πατρότητα να είναι εγγεγραμμένες στο ανθρώπινο είδος»; 4. Τί εννοούμε όταν λέμε πως ο άνθρωπος αναπαράγεται με τρόπο φυσικό (όταν ακόμη και η χρήση προφυλακτικών ή αντισυλληπτικών –για να μην αναφερθούν σημαντικότερες επιδράσεις τής επιστήμης– παρεμβαίνει στην αμιγώς φυσική διαδικασία); 5. Πόση περισσότερη «φυσική», βιολογική, θεμελίωση της ανθρώπινης δράσης θα έπρεπε να επιχειρήσει κανείς για να χαρακτηριστεί βιολογιστής; («...προσέγγιση της σχέσης μητρότητας – πατρότητας δε σημαίνει ούτε απόλυτο βιολογισμό...», γράφει η απόφαση).

Προσωπικά, όταν ακούω και διαβάζω διακηρύξεις για τη «φυσιολογικότητα» του ανθρώπου, τρομάζω. Κι όταν οι διακηρύξεις αυτές προέρχονται από «μαρξιστές», τρομάζω διπλά! Και στα συγκεκριμένα διλήμματα (της φυσιολογικότητας ή μη), την απάντηση μπορεί να την έχει δώσει ήδη η ιστορία. Γιατί στην Κούβα (την οποία θυμόμαστε όταν θέλουμε να εξυμνήσουμε την ανωτερότητα του συστήματος υγείας, αλλά την ξεχνάμε όταν πρωτοστατεί σε άλλα ζητήματα), με τις πρόσφατες αλλαγές στο οικογενειακό δίκαιο, η οικογένεια διαμορφώνεται όπως την ορίζουν τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτήν, ασχέτως φύλου ή σεξουαλικού προσανατολισμού και βιολογικής συμπληρωματικότητας.

Κωνσταντίνος Λίχνος

Ο Φρίντριχ Ένγκελς στον Μπλοχ

Λονδίνο, 21-22 τού Σεπτέμβρη 1890

«(...) Σύμφωνα με την υλιστική αντίληψη τής ιστορίας, ο καθοριστικός παράγοντας στην ιστορία είναι σε τελευταία ανάλυση η παραγωγή και η αναπαραγωγή τής ζωής. Ούτε ο Μαρξ, ούτε εγώ, ισχυριστήκαμε ποτέ τίποτα παραπάνω. Αν κάποιος τώρα το διαστρεβλώνει αυτό έτσι που να βγαίνει πως ο οικονομικός παράγοντας είναι ο μοναδικός καθοριστικός, τότε μετατρέπει εκείνη τη θέση σε αφηρημένη, παράλογη φράση, που δε λέει τίποτα. – Η οικονομική κατάσταση είναι η βάση, αλλά τα διάφορα στοιχεία τού εποικοδομηματος: οι πολιτικές μορφές τής ταξικής πάλης και τ' αποτελέσματά της –τα Συντάγματα, που τα καθορίζει η νικήτρια τάξη ύστερα από τη μάχη που κέρδισε, κτλ.– οι νομικές μορφές, κι ακόμα περισσότερο οι αντανakλάσεις όλων αυτών των πραγματικών αγώνων στον εγκέφαλο αυτών που συμμετέχουν στην πάλη, οι πολιτικές, νομικές, φιλοσοφικές, θεωρίες, οι θρησκευτικές αντιλήψεις και η παραπέρα ανάπτυξή τους σε συστήματα δογμάτων, ασκούν κι αυτά την επίδρασή τους πάνω στην πορεία των ιστορικών αγώνων και σε πολλές περιπτώσεις αυτά κυρίως καθορίζουν τη μορφή τους. Είναι μια αλληλεπίδραση όλων αυτών των στοιχείων, μέσα στην οποία επιβάλλεται σε τελευταία ανάλυση, σαν αναγκαίο ότητα, η οικονομική κίνηση μέσα από το ατέλειωτο πλήθος των συμπτώσεων (δηλ. των πραγμάτων και γεγονότων που η μεταξύ τους εσωτερική συνάφεια είναι τόσο μακρινή ή τόσο ανα-

πόδειχτη, που μπορούμε να τη θεωρήσουμε σαν ανύπαρκτη και να μην τη λογαριάζουμε). Διαφορετικά, η εφαρμογή τής θεωρίας σε μιαν οποιαδήποτε περίοδο της ιστορίας θα ήταν, μα την αλήθεια, ευκολότερη από τη λύση μιας απλής πρωτοβάθμιας εξίσωσης. Την ιστορία μας την κάνουμε εμείς οι ίδιοι, την κάνουμε όμως, πρώτα, κάτω από πολύ ορισμένες προϋποθέσεις και όρους. Απ' αυτούς οι οικονομικοί είναι που αποφασίζουν τελικά. Μα και οι πολιτικοί κτλ., ακόμα κι η παράδοση που έχει στοιχειώσει στα κεφάλια των ανθρώπων, παίζουν κάποιο ρόλο, έστω κι αν δεν είναι αποφασιστικός. Και το πρωσικό κράτος δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε παραπέρα από ιστορικά και, σε τελευταία ανάλυση, οικονομικά αίτια. Δύσκολα, όμως, θα μπορούσε κανείς χωρίς σχολαστικισμούς να ισχυριστεί ότι ανάμεσα στα πολλά κρατίδια της βόρειας Γερμανίας, ίσα-ίσα το Βρανδεμβούργο ήταν εκείνο που προοριζόταν από την οικονομική αναγκαιότητα κι όχι κι από άλλους παράγοντες (πριν απ' όλα από το γεγονός ότι το Βρανδεμβούργο, χάρη στο ότι κατείχε την Πρωσία, είχε μπλεχτεί στο πολωνικό ζήτημα και μέσω αυτού τού ζητήματος στις διεθνείς πολιτικές σχέσεις, που έπαιξαν επίσης αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση τής ισχύος τού αυστριακού οίκου) να γίνει η μεγάλη δύναμη που ενσάρκωνε την οικονομική, γλωσσική και, από την εποχή τής Μεταρρύθμισης, θρησκευτική διαφορά ανάμεσα στον Βορρά και τον Νότο. Δύσκολα θα κατορθώσει κανείς να εξηγήσει με οικονομικά αίτια, δίχως να γίνει γελοίος, την ύπαρξη του κάθε γερμανικού κρατιδίου στο παρελθόν και στο παρόν, ή την προέλευση της τροπής των φθόγγων στην άνω-γερμανική διάλεκτο, που το γεωγραφικό ορεινό τείχος, που εκτείνεται από τα Σουδητικά όρη ως τον Τάουνους, την έχει ευρύνει σε ένα σωστό ρήγμα που χωρίζει όλη τη Γερμανία.

Δεύτερο, όμως, η ιστορία γίνεται έτσι που το τελικό αποτέλεσμα βγαίνει πάντα από τις συγχρούσεις πολλών ατομικών θελήσεων, που η καθεμιά τους πάλι γίνεται τέτοια που είναι από ένα πλήθος ιδιαίτερων συνθηκών ζωής. Υπάρχουν λοιπόν εδώ αναρίθμητες δυνάμεις που διασταυρώνονται, μια ατέλειωτη ομάδα από παραλληλόγραμμα δυνάμειων, από τα οποία βγαίνει μια συνισταμένη – δηλ. το ιστορικό αποτέλεσμα. Το ιστορικό αυτό αποτέλεσμα μπορεί πάλι να θεωρηθεί σαν το προϊόν μιας δύναμης που δρα σαν ένα σύνολο, ασυνείδητα και άβουλα. Γιατί αυτό που θέλει το κάθε άτομο εμποδίζεται από κάθε άλλο άτομο κι αυτό που προκύπτει είναι κάτι που κανένας δεν το θέλησε. Έτσι η ως τώρα ιστορία κυλά σαν ένα φυσικό προτσές και υπόκειται κι αυτή ουσιαστικά στους ίδιους νόμους κίνησης. Όμως, από το γεγονός ότι οι ατομικές θελήσεις –που η καθεμιά τους θέλει εκείνο προς το οποίο τη σπρώχνουν η σωματική της διάπλαση και οι εξωτερικές, σε τελευταία ανάλυση, οικονομικές συνθήκες (είτε οι δικές της προσωπικές, είτε γενικές-κοινωνικές συνθήκες)– δεν πετυχαίνουν εκείνο που θέλουν, αλλά συγχωνεύονται σ' έναν γενικό μέσο όρο, σε μια κοινή συνισταμένη, από το γεγονός αυτό δεν έχει κανένας το δικαίωμα να συμπεράνει ότι οι θελήσεις αυτές είναι ίσες με μηδέν. Απεναντίας, η καθεμιά συμβάλλει στη συνισταμένη και περιέχεται ανάλογα μέσα της. Θα ήθελα ακόμα να σας παρακαλέσω να μελετήσετε τη θεωρία αυτή από τις πρώτες πηγές, κι όχι από δεύτερο χέρι. Είναι πραγματικά πολύ ευκολότερο. Ο Μαρξ δεν έχει γράψει σχεδόν τίποτε όπου η θεωρία αυτή να μην παίζει

έναν ρόλο. Ιδιαίτερα όμως, «Η 18^η Μπρυμαίρ τού Λουδοβίκου Βοναπάρτη» είναι ένα έξοχο παράδειγμα εφαρμογής αυτής τής θεωρίας. Στο «Κεφάλαιο», επίσης, υπάρχουν πολλές νύξεις. Μπορώ βέβαια να σας παραπέμψω επίσης στα έργα μου: «Η ανατροπή τής επιστήμης από τον κύριο Όυγκεν Ντύρινγκ» και «Ο Λουδοβίκος Φόουερμπαχ και το τέλος τής κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας», όπου έκανα την πιο διεξοδική έκθεση του ιστορικού υλισμού, απ' όσες υπάρχουν σήμερα. Για το γεγονός ότι η νεολαία κάποτε δίνει στην οικονομική πλευρά μεγαλύτερη βαρύτητα απ' ό,τι της αναλογεί, φταίμε εν μέρει εμείς οι ίδιοι, ο Μαρξ κι εγώ. Απέναντι στους αντιπάλους μας ήμασταν υποχρεωμένοι να τονίζουμε τη βασική αρχή που την αρνιόνταν κι έτσι δεν υπήρχε πάντα ο χρόνος, ο τόπος κι η ευκαιρία να δώσουμε τη θέση που ταιριάζει και στους άλλους παράγοντες που συμμετέχουν στην αλληλεπίδραση. Μόλις, όμως, το ζήτημα έφτανε στην περιγραφή μιας ιστορικής περιόδου, δηλ. στην πραχτική εφαρμογή, άλλαζαν τα πράγματα και δε χωρούσε καμιά παρεξήγηση. Δυστυχώς, όμως, συμβαίνει πολύ συχνά να πιστεύει κανείς ότι έχει καταλάβει τέλεια μια νέα θεωρία και ότι μπορεί να τη χειρίζεται αμέσως, μόλις αφομοιώσει, και αυτό όχι πάντα σωστά, τις βασικές θέσεις. Και δεν μπορώ ν' απαλλάξω απ' αυτή τη μομφή πολλούς από τους νεότερους μαρξιστές. Έτσι έκαναν την εμφάνισή τους και θαυμαστά πράγματα».

* Αναδημοσίευση από το: Καρλ Μαρξ & Φρίντριχ Ένγκελς, *Διαλεχτά Έργα* (σε δύο τόμους), Τόμος II, σελ. 572-575, εκδόσεις Γνώσεις, Αθήνα, 1980.

Τσεχοσλοβακία 1968-1969

Ο αναθεωρητισμός
ως καθρέφτης τής αστικής ιδεολογίας

Ο Β. Ι. Λένιν έγγραφει: «(...) αστική ή σοσιαλιστική ιδεολογία, μέσος όρος δεν υπάρχει (γιατί η ανθρωπότητα δεν έχει επεξεργαστεί μια τρίτη ιδεολογία, κι επιπλέον... δεν μπορεί να υπάρξει ποτέ εξωταξική ή υπερταξική ιδεολογία). Γι' αυτό κάθε μείωση του ρόλου τής σοσιαλιστικής ιδεολογίας, κάθε απομάκρυνση απ' αυτή σημαίνει ταυτόχρονα δυνάμωμα της αστικής ιδεολογίας». Είναι ενδεικτικό πως στο XIII συνέδριο του Κ.Κ. Τσεχοσλοβακίας η δεξιά πτέρυγα του κόμματος είχε μετατραπεί σε φερέφωνο αναθεωρητικών και εθνικιστικών δυνάμεων όταν εκδηλώθηκε η κρίση τού 1968/1969, παραλύοντας την αντίσταση της εργατικής τάξης, υπονομεύοντας την πολιτική της δράση, και κάθε απόπειρα αντιμετώπισης της αντεπαναστατικής συνωμοσίας. Φυσικά, η οργανωμένη αυτή αντίδραση των αναθεωρητών είχε άμεση διασύνδεση με πηγές αντικομμουνιστικής προπαγάνδας και συμφερόντων εκτός των συνόρων τής χώρας. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι όλες οι απόπειρες ιδεολογικής αποσύνθεσης των πυλώνων τής Τσεχοσλοβακικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας έφεραν τα γνωρίσματα του κεκαλυμμένου αναθεωρητισμού. Αυτά τα γνωρίσματα απέκτησαν μορφή εκμεταλλευόμενα τις αντιθέσεις που ωρίμαζαν στην κοινωνική πραγματικότητα και απο-

κτούσαν πεδίο έκφρασης στις τάξεις των δημόσιων διεργασιών και συνδέονταν με την αμφισβήτηση του καθοδηγητικού ρόλου τού κομμουνιστικού κόμματος και τής εργατικής τάξης στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού, στην αμφισβήτηση συνολικά των ταξικών γνωρισμάτων τού επαναστατικού αγώνα στα πλαίσια της οικοδόμησης. Αυτά τα δεδομένα βρήκαν πρόσφορο έδαφος σε ένα Κομμουνιστικό Κόμμα ανέτοιμο να αντιμετωπίσει τα ζητήματα που η πραγματικότητα όρθωνε μπροστά του. Θεωρητικά υπογραμμίζονταν συχνά ο κίνδυνος ιδεολογικής σύγχυσης, δίχως να ουσιαστικοποιείται αυτή η πρόταση, αυτή η υπενθύμιση. Σε συνδυασμό δε με την ελλειμματική διαπαιδαγώγηση κομματικών μελών και στελεχών, καθώς και συνολικά τής εργατικής τάξης, όπου τη θεωρητική επεξεργασία και σύνδεση με την πράξη τής καθημερινότητας αντικατέστησε ο φορμαλισμός τής συνθηματολογίας και τής επιφανειακής ερμηνείας των φαινομένων. Αυτή η πορεία τού αναθεωρητισμού, όπως περίτρανα αποδείχτηκε, δεν υπήρξε μεμονωμένο γνώρισμα της Τσεχοσλοβακίας, αλλά γνώρισμα γενικής φύσης, το οποίο γνώρισμα σε συνδυασμό με τα αντεπαναστατικά ρεύματα και κινήματα σε Πολωνία, Ουγγαρία, με τα γνωστά αποτελέσματα, αλλά και την ιδεολογική πάλη των Κομμουνιστικών Κομμάτων Γαλλίας και Αυστρίας στις διατυπώσεις και τις θέσεις προσώπων όπως ο Λεφέμπρ, ο Γκαρωντύ, ο Φίσερ, οδηγούν, εκ των πραγμάτων και με την απόσταση του χρόνου, στο συμπέρασμα πως επρόκειτο για συντονισμένη ενέργεια με σταθερές τον αντικομμουνισμό και την άρνηση της εργατικής τάξης έναντι του ιστορικού τής ρόλου.

Φυσικά, αυτού του είδους οι διασυνδέσεις δεν είναι προϊόν των μέσων και του δεύτερου μισού τού 20^{ου} αιώνα, αλλά έχουν ιστορικές παρακαταθήκες ήδη στις περιπτώσεις των Κ. Κάουτσκι και Εδ. Μπερνστάιν ενάντια στον Κ. Μαρξ αρχικά και τον Β. Ι. Λένιν στη συνέχεια. Ο Κ. Κάουτσκι στο έργο του «Η υλιστική αντίληψη της ιστορίας» (1927) έχει αναπτύξει στις σελίδες του αναλυτικές θέσεις για τον «δημοκρατικό σοσιαλισμό», θέσεις οι οποίες προπαγανδίζονταν συγκροτημένα την περίοδο της κρίσης στην Τσεχοσλοβακία το 1968/1969. Είναι οι ίδιες θέσεις στις οποίες οι απολογητές τού αναθεωρητισμού κάλυπταν γύρω από την αντίληψη του δημοκρατικού παραπέρα περάσματος στον σοσιαλισμό και επεξεργασίας περαιτέρω των θέσεων του μαρξισμού. Έτσι, ο Κ. Κάουτσκι απέρριπτε τη «δικτατορία τού προλεταριάτου» και την αντικαθιστούσε με την έννοια της «πλατιάς δημοκρατίας για όλους», ενώ παρουσίαζε την ψευδαίσθηση της ελευθερίας των εργατών στον καπιταλισμό ως εν δυνάμει ελευθερίας με προοπτική την υπέρβαση (όχι ανατροπή) του καπιταλισμού, εισάγοντας ένα μείγμα ποζιτιβισμού και νεοκαντιανής μεταφυσικής με μάσκα μαρξιστικής νομιμοποίησης. Έγραφε, «Έτσι μπορεί να πει κανείς ότι η υλιστική αντίληψη της ιστορίας δε συνδέεται με μια υλιστική φιλοσοφία. Συνδέεται με κάθε παγκόσμια αντίληψη που χρησιμοποιεί τη μέθοδο του διαλεκτικού υλισμού, ή που τουλάχιστον δε στέκεται σε ασυμβίβαστη αντίθεση μ' αυτήν. Δεν έχει σημασία αν ονομάζεται υλιστική ή αν αντιπαλεύει τον μηχανιστικό υλισμό, αν προτιμά την ονομασία τού ρεαλισμού ή τού μονισμού, τού ποζιτιβισμού ή τού σενσουαλισμού,

τού εμπειρισμού ή τού εμπειριοκριτικισμού. Η φιλοσοφία μάς απασχολεί εδώ μόνο τόσο όσο έχει σχέση με την υλιστική αντίληψη της ιστορίας. Κι αυτή μας φαίνεται πως μπορεί να συνδέεται όχι με τον Μαχ και τον Αβενάριους, αλλά και με ορισμένες άλλες φιλοσοφίες» (σελ. 11).

Μετά την ουγγρική αντεπανάσταση ο αντικομμουνισμός προσανατολίστηκε κυρίως στην ιδεολογική διείσδυση, οριοθετώντας τον αναθεωρητισμό ως πρόταγμα αντισταλινικού δογματισμού. Οι αναθεωρητικές εσκεμμένα πάτησαν πάνω στα πορίσματα του XX συνεδρίου τού Κ.Κ.Σ.Ε., παραποιώντας τις διαπιστώσεις του, αρνούμενοι τις αναγκαιότητες που η ρωσική κοινωνία κλήθηκε να αντιμετωπίσει, απορρίπτοντας τα δεδομένα τής πραγματικότητας, κάτω από το σύνθημα της πάλης ενάντια στον Ι. Β. Στάλιν και τον σταλινισμό (αλήθεια, πόσο ψεύτικο ακούγεται να μιλά κανείς για σταλινισμό δίχως να εξετάζει βήμα το βήμα, γεγονός το γεγονός, τα πορίσματα της Οκτωβριανής επανάστασης, των συνθηκών και των αντικειμενικών δυσκολιών με τις οποίες η κοινωνική επανάσταση στη Ρωσία βρέθηκε αντιμέτωπη, κουκουλώνοντας σε μία λέξη «σταλινισμός» τον μικροαστισμό στις συνειδήσεις των ψευτο-μαρξιστών, αυτών που μιλούν για την αναγκαιότητα της κοινωνικής αλλαγής, αλλά όταν η ιστορία τούς χτυπά την πόρτα υποτάσσονται στα μοιρολόγια και ανταγωνίζονται ποιός θα φανεί περισσότερο προσαρμοστικός στις απαιτήσεις των στιγμών, αναζητώντας εξιλαστήρια θύματα για να κρύψουν τη δική τους ανικανότητα και προδοσία). Πραγματεύτηκαν το κατασκευασμένο επιχείρημα του Εδ. Μπερνστάιν περί αντίθεσης μεταξύ ιδεολογικής και θεωρητικής πλευράς τού μαρξισμού, προτάσσοντας ως θέση είτε το ξεπέρασμα του δογματισμού, ανοίγοντας τον δρόμο στην επιστήμη και την απελευθέρωση από τους περιορισμούς τής ιδεολογίας, είτε κυριαρχία τής ιδεολογίας και εγκλωβισμός τής κοινωνικής εξέλιξης στον δογματισμό και δη τον σταλινισμό. Φυσικά, η στάση αυτή ήταν αντιδιαλεκτική και αντι-ιστορική. Δεν προχώρησαν σε διάκριση ανάμεσα στην ιδεολογία τής εργατικής τάξης και σε αυτήν τής αστικής τάξης εκκινώντας από την υποκειμενική ανάγνωση των ταξικών συμφερόντων, απογυμνώνοντας την ιδεολογία από το υλιστικό και αντικειμενικό της υπόβαθρο, προβάλλοντας την ιδεολογία ως υποκειμενική υπόθεση, αποδεσμευμένη από την αντικειμενική βάση ισχύος. Αυτού του είδους η επίθεση ενάντια στον ιδεολογικό χαρακτήρα τού μαρξισμού στόχο είχε την υπονόμηση των θεμελίων ενότητας θεωρίας και πράξης στον μαρξισμό-λενινισμό, ως βασική και πρωταρχική προϋπόθεση για την πραγματικά επαναστατική αλλαγή τής κοινωνίας. Με τον τρόπο αυτόν επιχείρησαν να δημιουργήσουν μία τεχνητή αντίθεση ανάμεσα στην ιδεολογία και την επιστήμη με επίκεντρο τον μαρξισμό, επιτρέποντας να υπεισέλθει η εργατική τάξη σε θέσεις τού αυθορμητισμού και τού πραγματισμού. Εν τέλει, απολήγει στο να αφαιρέσει την επιστημονική κοσμοαντίληψη και τη γενική μεθοδολογική και γνωσιολογική της προοπτική σε στερήρη βάση. Με αυτήν την οπτική ο μαρξισμός μετατρέπεται σε «από καθέδρας» διδασκαλία, σε ένα από πολλά δόγματα ατομικής έκφρασης, όχι όμως και μία ιδεολογία με σκοπό την κοινωνική ανατροπή. Έτσι, αποκόπτεται από τα συμφέρο-

ντας της εργατικής τάξης και καταλήγει υποκειμενική επιλογή μεταξύ ατομικοτήτων. Κατ' επέκταση, οι αναθεωρητές αρνούνται τον ιστορικό ρόλο της εργατικής τάξης ως υποκείμενο της ιστορίας, που ως σύνολο δρα σε συμφωνία με την αντικειμενική ιστορική νομοτέλεια. Στην εργατική τάξη αντικρίζουν μόνο άτομα, χωρίς ιστορική δικαιοδοσία που οφείλει να αγωνιστεί για την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας. Σύμφωνα με τους αναθεωρητές, η εργατική τάξη στα πλαίσια του καπιταλισμού οφείλει να πραγματοποιήσει την υποκειμενική ταξική της θέληση που ορίζει το ίδιο αυτό σύστημα παραγωγής και οι σχέσεις αυτού, και τίποτε περισσότερο. Είναι αυτονόητο πως μια τέτοια προοπτική εξοβέλιζε την εργατική τάξη στις θέσεις του ρεφορμισμού, που ουσιαστικά αρνούνται τη σοσιαλιστική επανάσταση. Υποστηρίζοντας πως η δυνατότητα του σοσιαλισμού ενυπάρχει ως λαθεμένη ιδεολογική συνείδηση στις τάξεις των καταπιεσμένων, ουσιαστικά αρνούνται τη σύνδεση ανάμεσα στην ιδεολογία και την πολιτική, υποβιβάζοντας τον πολιτικό ακτιβισμό της εργατικής τάξης στα όρια του αστικού δικαίου. Σφοδρή κριτική ενάντια στις αντιλήψεις περί «καθαρής θεωρίας» και «βρώμικης πρακτικής» είχε εξαπολύσει ο Κ. Μαρξ ήδη στις θέσεις για τον Φόιερμπαχ. Η επαναστατική πάλη της εργατικής τάξης σημαίνει πρώτα και κύρια ταξική πάλη πάνω σε ζητήματα αρχών. Ενσωματώνει μία μορφή επαναστατικής αυτοθυσίας πέραν τού εμπορικού πνεύματος και της νοοτροπίας της μπουρζουαζίας και τού μικροαστισμού της.

Αυτού του είδους η αναθεωρητική επίθεση αποτελεί ταυτόχρονα επίθεση ενάντια στην ενότητα της προλεταριακής ιδεολογίας και της διαλεκτικής ενότητας της πολιτικής, της οικονομίας και της ιδεολογίας στον σοσιαλισμό. Για τον λόγο αυτόν και η άρνηση του σταλινισμού οδηγούσε με μαθηματική ακρίβεια στην άρνηση του λενινισμού. Ήδη με πρότυπο τον Μάζαρυκ αναζητούσαν διαφορές ανάμεσα στον Κ. Μαρξ και τον Β. Ι. Λένιν, διαφορές τις οποίες υποστήριζαν με παραπομπές από το έργο τού Έρνεστ Φίσερ «Τί είπε πραγματικά ο Μαρξ», έργο στο οποίο αναπτύσσονται τέσσερις παραλλαγές μαρξιστικής ερμηνείας. Ανάμεσα σε αυτές δε βρέθηκε, φυσικά, χώρος για τον λενινισμό, γιατί στον τελευταίο, σύμφωνα με τον Φίσερ, προβάλλεται και υπερτονίζεται ο υποκειμενικός παράγοντας στην ιστορία. Ενώ στον Κ. Μαρξ αντικρίζει κανείς αντικειμενικούς νόμους στην ανάπτυξη της κοινωνίας, στον Β. Ι. Λένιν δε βρίσκει παρά μόνο τον υποκειμενικό παράγοντα σε μεγέθυνση. Σύμφωνα με τον Φίσερ, ο Κ. Μαρξ ήταν ντετερμινιστής, ενώ ο Β. Ι. Λένιν βολουνταριστής και δεν αναγνώριζε την επίδραση των αντικειμενικών ιστορικών νομοτελειών. Προφανώς και ο Φίσερ μπλέχτηκε σε μία οφθαλμοφανή απάτη, καθώς ο μαρξισμός τού Β. Ι. Λένιν αφορά μία νέα ιστορική εποχή, αυτήν τού ιμπεριαλισμού και της προλεταριακής επανάστασης, τής μετάβασης από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό/κομμουνισμό. Από καθαρά ιστορική άποψη ο λενινισμός αποτελεί την παραπέρα εξέλιξη του μαρξισμού, ενώ στο σύνολό του ο μαρξισμός-λενινισμός αποτελεί ενότητα φιλοσοφικών, οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών αντιλήψεων. Η συμβολή τού Β. Ι. Λένιν ήταν η περαιτέρω εμβάθυνση του μαρξισμού, εμπλουτίζοντάς τον με τα δεδομένα

νέων ιστορικών συνθηκών, δίχως να υπονομευτούν οι θεμελιώδεις αρχές τής μαρξιστικής φιλοσοφίας. Μολονότι έδινε ιδιαίτερη έμφαση στον υποκειμενικό παράγοντα, εντούτοις τον ενέτασσε στα όρια της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας στο πρωτεύον τού κοινωνικού Είναι και των αντικειμενικών νομοτελειών τής κοινωνικής εξέλιξης. Σε αυτό το πλαίσιο οι αναθεωρητικές έριχναν το σύνθημα του λενινιστικού προτύπου αποκλειστικά ρωσικής παράδοσης. Ο Γ. Τσβεκλ έγραφε στο θεωρητικό περιοδικό τού Κ.Κ. Τσεχοσλοβακίας «Νόβα Νυσλ», «Είπα πως το επίπεδο του πολιτισμού τής Ρωσίας, τον καιρό τής Οκτωβριανής επανάστασης, ήταν τέτοιο που κάτω από τα συνθήματα του σοσιαλιστικού προγράμματος ήταν κατ' αρχήν απαραίτητο να λυθούν τα καθήκοντα της βιομηχανικής επανάστασης του περασμένου αιώνα και των αστικών επαναστάσεων του τύπου τής μεγάλης Γαλλικής επανάστασης. Αυτή η κατάσταση ήταν επίσης, μεταξύ άλλων, αντικειμενικά δοσμένη μια και η εργατική τάξη μετά τις καταστροφές που είχαν προκληθεί στη Ρωσία, δεν υπήρχε σχεδόν. Τον ρόλο της, τον ρόλο ενός πολύ ουσιαστικού συστατικού μέρους τής κοινωνίας, έπρεπε να τον αναλάβει κύρια η γραφειοκρατία, δηλαδή κύρια η πολιτική γραφειοκρατία τού κόμματος και τού κράτους. Κι έτσι η αντικειμενική ουσία των αναλαμβανόμενων αλλαγών καταπίεζε τη συνολική αντίληψη του μαρξισμού, ολόκληρη την ιδεολογία σε ένα χαμηλότερο επίπεδο, που αντιστοιχεί μ' εκείνο των αστικών επαναστάσεων. Πολύ πιο πριν ακόμη, στο έργο τού Λένιν Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός παρατηρούμε μια, σε σύγκριση με τον Μαρξ, ολοφάνερη απόκλιση από την κληρονομιά τής κριτικά φιλοσοφικής σκέψης τής εμπνευσμένης από τη γερμανική κλασική φιλοσοφία, μια απόκλιση προς τον υλισμό με μηχανιστικές τάσεις. Έτσι εκπλήσσει π.χ. ο υπερτονισμός που έδινε ο Λένιν στη θέση τού ανεξάρτητου του εξωτερικού κόσμου από τη συνείδηση, στη θέση μ' άλλα λόγια που αποτελεί παραδοσιακό συστατικό μέρος τού απλοϊκού ρεαλισμού. Σε συνέχεια γίνεται επίσης αντιληπτό με τί επιμονή τονίζει ο Λένιν τον απεικονιστικό χαρακτήρα τής γνώσης. Όπως αποδείχνουν τα φιλοσοφικά τετράδια, η σπουδή πάνω στο έργο τού Χέγκελ συνέβαλε ώστε ο Λένιν να δείξει την πρόπουσα εκτίμηση για τη δραστηριότητα, τη δημιουργικότητα και τη σκοπιμότητα της ανθρώπινης γνώσης. Είναι κατανοητό πως ο μαρξισμός, που στον καιρό τής διαμάχης ανάμεσα στους σλαβόφιλους και τους δυτικούς μετατοπίστηκε από την Ευρώπη στη Ρωσία, με τον καιρό έπρεπε να πάρει σιγά σιγά τις ίδιες μορφές που χαρακτήριζαν τον ρωσικό πολιτισμό και το ρωσικό περιβάλλον. Το γεγονός αυτό επέδρασε σε μεγάλο βαθμό στις αντιλήψεις για τον μαρξισμό στο διάστημα μετά την επανάσταση, αφ' ότου οι αντιθέσεις τής ρωσικής πραγματικότητας καθυποτάχτηκαν όλο και περισσότερο στο πρωταρχικό περιεχόμενο και την έννοια της μαρξιστικής διδασκαλίας. Δεν πρόκειται για μια απλή παραμόρφωση, αλλά για μια αλλαγή τής έννοιας που πήγασε από τη διαφορετική πολιτιστική συνάφεια» (σελ. 22).

Αυτή η απόρριψη του λενινισμού ως καθαρά προέκταση της ρωσικής παράδοσης, ασυμβίβαστη με τις δημοκρατικές παραδόσεις των δυτικοευρωπαϊκών χωρών, επέτρεψε στους αναθεωρη-

τές να κάνουν λόγο περί «αυθεντικού» μαρξισμού, που στην πράξη καταλήγει σε ολική άρνηση αυτού. Το 1968, λοιπόν, ο εν λόγω αναθεωρητές περνούν από την απόρριψη του λενινισμού στην αναζήτηση «εθνικών» δρόμων για τον σοσιαλισμό· ουσιαστικά κατέληγαν στην επανάληψη γνωστών θέσεων του Κ. Κάουτσκι, του Εδ. Μπερνστάιν κ.ά. σχετικά με τον λεγόμενο «δημοκρατικό σοσιαλισμό». Έτσι, ο μαρξισμός θα συνδεθεί με τις δημοκρατικές αξίες τής Ευρώπης, θα ενταχθεί σε ένα πλέγμα διαφορετικών διαρθρώσεων κουλτούρας και αναγκών, αφαιρώντας του τον επαναστατικό χαρακτήρα και τη σύνδεση με τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, ξένα προς τα αντίστοιχα συμφέροντα των αστών. Πλέον, ο μαρξισμός έπρεπε να προσαρμοστεί στις ιδιαίτερες εθνικές συνθήκες κάθε χώρας, αρνούμενοι στην πράξη τον διεθνή του χαρακτήρα. Στη θέση του διαμορφώθηκαν θεωρίες περί ειδικών μοντέλων σοσιαλισμού, ενταγμένων στα διακριτά γνωρίσματα των εθνών-κρατών. Βασικός, λοιπόν, στόχος και σκοπός υπήρξε εξ αρχής η αφαίρεση του διαλεκτικού-υλιστικού πνεύματος του μαρξισμού, του ταξικού πρόσημου, παρουσιάζοντας έναν ευνοχισμένο μαρξισμό, κομμένο και ραμμένο στα μέτρα αστών «μαρξολόγων» ως τροποποίηση του εγγελισμισμού. Επιχειρήθηκε, επομένως, να παρουσιαστεί ο μαρξισμός-λενινισμός όχι ως μία επανάσταση στην ανθρώπινη σκέψη, ως μία κοσμοθεώρηση της αναγκαιότητας ανατροπής τής αστικής κοινωνίας και δημιουργίας ενός νέου οικονομικού-κοινωνικού συστήματος. Έτσι, ο Β. Γ. Υπολλίτ, ο Γάλλος φιλόσοφος, επιχειρεί να αποδείξει ότι τόσο στη Φαινομενολογία τού πνεύματος, του Χέγκελ, όσο και στο Κεφάλαιο, του Κ. Μαρξ, αναπτύσσεται η ίδια ιδέα για την αλλοτρίωση. Γράφει χαρακτηριστικά, «Όπως στη Φαινομενολογία τού Χέγκελ έτσι και στον Μαρξ ο παραγωγός αλλοτριώνεται σε εμπόρευμα και σε χρήμα, κι αυτή η θεμελιώδης αλλοτρίωση συγκροτεί το κεφάλαιο, που σαν ουσιαστικός πρωταγωνιστής τού έργου τού Μαρξ, παράγεται από τον άνθρωπο, εξουσιάζει τελικά στην ιστορία τον άνθρωπο και τον ανάγει σε απλή ροδέλα στον μηχανισμό του» (σσ. 26-27). Σε αυτές και άλλες παρόμοιες προτάσεις επιχειρήθηκε να υποστηριχτεί πως ανάμεσα στον Χέγκελ και τον Κ. Μαρξ τέθηκαν όρια, στις βασικές αρχές τού μαρξισμού-λενινισμού, από τον ουτοπισμό τής κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας, παραποιώντας όχι μόνο τον Κ. Μαρξ, αλλά και τον ίδιο τον Χέγκελ. Η πρωτοτυπία τού Κ. Μαρξ σε σχέση με τους Γάλλους υλιστές, τους Γερμανούς ιδεαλιστές, τους Άγγλους οικονομολόγους κ.λπ. έγκειται στο γεγονός ότι ο ίδιος δεν αντιλαμβάνεται τη γνώση των κοινωνικών νομοτελειών ως κατανόηση νόμων και γεγονότων ενός εξελισσόμενου παρελθόντος, αλλά σαν γνώση που πρέπει να γίνει γνώμονας της πράξης, της επαναστατικής πράξης τής πιο προοδευτικής τάξης τής κοινωνίας, που δεν είναι άλλη από την εργατική τάξη. Επομένως, ο Κ. Μαρξ θεμελίωσε την επαναστατική πράξη ως το ανώτατο κριτήριο αξίας και αλήθειας τής κοινωνικής γνώσης, γεγονός που σίγουρα δεν αντιλήφθηκαν ή σκόπιμα απέκρυπταν (κι εξακολουθούν να αποκρύπτουν) οι αστοί «μαρξολόγοι» παντός τύπου.

Για τον Β. Ι. Λένιν ο αναθεωρητισμός είναι διεθνές φαινόμενο με τα γενικά του γνωρίσματα

να καθορίζονται από τον χαρακτήρα των κοινωνικών και ταξικών ριζών τού οπορτουνισμού, που είναι πολύ πιο βαθιές από τις εθνικές διαφορές. Αυτές οι ταξικές ρίζες είναι που γεννούν τις αναθεωρητικές ταλαντεύσεις στο εργατικό κίνημα. Ο δεξιόστροφος αναθεωρητισμός, καρκίνωμα στο σώμα τής εργατικής τάξης, σηκώνει τη σημαία τού φιλελευθερισμού και τής αταξικής δημοκρατίας κι ελευθερίας, ενώ ο αριστερόστροφος, με την έλλειψη πίστης στις επαναστατικές δυνατότητες της εργατικής τάξης, καταλήγει στην αστικοποίηση αυτής και την «ολοκλήρωσή» της εντός τού καπιταλιστικού συστήματος. Σε ένα πνεύμα αποϊδεολογικοποίησης προσπαθούν να υπονομεύσουν τον μαρξισμό-λενινισμό, τις λενινιστικές αρχές ως στενά δογματικές και ξεπερασμένες, που δεν ανταποκρίνονταν/νται στις συνθήκες τής βιομηχανικής επιστημονικής εποχής, πόσο μάλλον τής τεχνολογικής.

Αντώνης Ε. Χαριστός

*Με αφορμή το έργο τού Λαντισλάφ Χρτσαλ, «Η διαμάχη με τον αναθεωρητισμό και τον αντικομμουνισμό στη διάρκεια της κρίσιμης περιόδου στην Τσεχοσλοβακία 1968-1969», εκδόσεις Ιδεολογική πάλη, Αθήνα 1978.

Υλιστική αντίληψη, θεωρία των παραγόντων, κοινωνικός δαρβινισμός

Στον πρόλογο της κριτικής τής πολιτικής οικονομίας ο Κ. Μαρξ αναφέρει: «Στην κοινωνική παραγωγή τής ζωής τους οι άνθρωποι έρχονται σε καθορισμένες, αναγκαστικές, και ανεξάρτητες από την θέλησή τους σχέσεις. Αυτές οι παραγωγικές σχέσεις αντιστοιχούν σε μια ορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών δυνάμεων. Το σύνολο αυτών των σχέσεων παραγωγής αποτελεί την οικονομική συγκρότηση της κοινωνίας, την πραγματική βάση, πάνω στην οποία υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό εποικοδόμημα και στην οποία αντιστοιχούν καθορισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής τής υλικής ζωής καθορίζει την πορεία τής κοινωνικής, πολιτικής, και διανοητικής ζωής γενικά. Την πραγματικότητα δεν την καθορίζει η συνείδηση των ανθρώπων, αντίθετα, η κοινωνική πραγματικότητα καθορίζει τη συνείδησή τους. Σε ένα ορισμένο στάδιο της ανάπτυξής τους, οι παραγωγικές δυνάμεις τής κοινωνίας έρχονται σε αντίφαση με τις υπάρχουσες σχέσεις παραγωγής, πράγμα που αποτελεί μονάχα τη νομική έκφραση αυτού του γεγονότος, της εξάρτησης των παραγωγικών δυνάμεων από τις σχέσεις ιδιοκτησίας δηλαδή, στο εσωτερικό των οποίων είχαν κινηθεί μέχρι τότε». Ο Κ. Μαρξ συνεχίζει: «Ποτέ μια κοινωνία δεν εξαφανίζεται, αν δεν αναπτυχθούν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις που μπορεί να περιλάβει στους κόλπους της, και ποτέ δεν την υποκαθιστούν καινούργιες και ανώτερες σχέσεις παραγωγής, αν δεν έχουν επωασθεί, μέσα στους ίδιους κόλπους της παλιάς κοινωνίας, οι υλικοί όροι ύπαρξης αυτών των σχέσεων». Με λίγα λό-

για, οι σχέσεις παραγωγής καθορίζουν όλες τις άλλες σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους μέσα στο πλαίσιο εκδήλωσης της κοινωνικής ζωής. Οι σχέσεις παραγωγής, βέβαια, καθορίζονται με τη σειρά τους από την κατάσταση των παραγωγικών δυνάμεων. Μια διευκρίνιση, όταν λέμε σχέσεις παραγωγής εννοούμε την κοινωνική λειτουργία των παραγωγικών δυνάμεων. Έτσι, ο Κ. Μαρξ λύνει το πρόβλημα που δεν μπόρεσαν να λύσουν οι φιλόσοφοι του μισού δέκατου ένατου αιώνα. Οι πριν τον Κ. Μαρξ φιλόσοφοι, ανέλυαν την ιστορία, την ιστορική κίνηση, από τη διανοητική κατάσταση της ανθρωπότητας, από τις ιδιοτυπίες της ανθρώπινης φύσης, από την κατάσταση, από τη δύναμη του γαιοκτήμονα, από την ελευθερία τής βούλησης· και άφηναν αναπάντητο και άλυτο το ερώτημα ποιοί είναι οι νόμοι που καθορίζουν την κοινωνική κατάσταση. Δεν έβλεπαν τη σχέση αιτίας αποτελέσματος δηλαδή, και ανέλυαν μόνο το αποτέλεσμα, δίχως να μπαίνουν στον κόπο να εξηγήσουν την κοινωνική πραγματικότητα. Θα λέγαμε εν ολίγοις ότι κινούταν η σκέψη τους μόνο γύρω από το εποικοδόμημα. Ακόμη και ο πιο σημαντικός ιδεαλιστής φιλόσοφος, ο Χέγκελ, που αντίκρισε τα πράγματα στην κίνησή τους, θεώρησε προαιώνια την ύπαρξη της απόλυτης ιδέας που δρα ανεξάρτητα από τη θέληση των ανθρώπων, και είναι αυτή που καθορίζει την ιστορική εξέλιξη. Συνεπώς, ενώ ο Χέγκελ αντιμετώπισε τη διαδικασία διαλεκτικά, το συμπέρασμά του ήταν: όλη η ιστορική κίνηση είναι εκδήλωση της κίνησης του ιδεατού, θέτοντας ως τέρμα στην ιστορική εξέλιξη την πλήρη αποκάλυψη της απόλυτης ιδέας. Με τον τρόπο αυτόν, όταν ερχόταν αντιμέτωπος με το ερώτημα «από τί εξαρτάται η οικονομία μιας συγκεκριμένης εποχής», ο Χέγκελ κατέφευγε, για να το απαντήσει, στις ιδιοτυπίες της ανθρώπινης φύσης. Ο Κ. Μαρξ, αντίθετα, αντιμετώπισε την ανθρώπινη φύση σαν το διαρκώς μεταβαλλόμενο αποτέλεσμα της ιστορικής προόδου, που η αιτία της υπάρχει έξω από τον άνθρωπο. Πριν υπάρξουν ανθρώπινες κοινωνίες, η ιστορία τού ανθρώπου είναι εξέλιξη της ανατομικής κατασκευής, εξέλιξη των φυσικών οργάνων. Ο άνθρωπος, όμως, άρχισε να κατασκευάζει εργαλεία, και η ιστορία του από εκεί και ύστερα δεν είναι η εξέλιξη των φυσικών οργάνων, αλλά η εξέλιξη και η τελειοποίηση των εργαλείων δουλειάς.

Στη διερμηνεία των ιστορικών γεγονότων κάνει την εμφάνισή της και η θεωρία των παραγόντων από τους οικονομικούς υλιστές. Η θεωρία των παραγόντων αναπτύσσεται παράλληλα με τον καταμερισμό τής δουλειάς στις κοινωνικές επιστήμες. Όλες οι επιστήμες, ηθική, δικαιο, πολιτική, πολιτική οικονομία, έχουν ως αντικείμενο τη δραστηριότητα του κοινωνικού ανθρώπου, και μπορούμε να δώσουμε τον χαρακτηρισμό «ιστορικο-κοινωνικούς παράγοντες» (που επιδρούν ο ένας πάνω στον άλλον), στον δεσμό και την αιτία που συνδέει και διαμορφώνει ολόκληρη την κοινωνική δραστηριότητα του ανθρώπου. Με τη θεωρία των παραγόντων οι οικονομικοί υλιστές βεβαίωναν πως ο οικονομικός παράγοντας δεσπόζει μέσα στην κοινωνική ζωή, δηλαδή η οικονομία της κοινωνίας είναι καρπός των γνώσεων και των εννοιών του ανθρώπου. Η θεωρία των παραγόντων εκφράστηκε από τους

Γάλλους ιστορικούς τής παλινόρθωσης, στην προσπάθειά τους ν' αντικαταστήσουν την υλιστική αντίληψη της ιστορίας με τη θεωρία τής πολυπλοκότητας των παραγόντων και να παρουσιάσουν τις διάφορες όψεις τής κοινωνικής πολυπλοκότητας σαν ξεχωριστές κατηγορίες. Πολλοί ιδεαλιστές φιλόσοφοι υποστηρίζουν την υπεροχή τού οικονομικού παράγοντα στη κοινωνική ζωή, άλλοι υποστηρίζουν ότι οι οικονομικές σχέσεις είναι συνάρτηση της ανθρώπινης φύσης, άλλοι υποστηρίζουν ότι ο οικονομικός παράγοντας καθορίζεται από τη διανοητική ανάπτυξη. Οι οπαδοί τής θεωρίας των παραγόντων υποστήριζαν την αλληλεπίδραση των διαφόρων παραγόντων τής κοινωνικής ζωής, όπου μετά από την αμοιβαία δράση και επίδρασή τους, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι: ο υπερέχων παράγοντας είναι ο οικονομικός παράγοντας. Ο διαλεκτικός υλισμός, όμως, είναι σε πλήρη αντίθεση με την υπεροχή τού οικονομικού παράγοντα, διότι ο οικονομικός παράγοντας καθορίζεται από την κατάσταση των παραγωγικών δυνάμεων, και την κοινωνική τους λειτουργία – σχέσεις παραγωγής. Η θεωρία των παραγόντων ήταν χρήσιμη στην επιστήμη, διότι η ξεχωριστή μελέτη των ιστορικο-κοινωνικών παραγόντων αξιοποιήθηκε για να τελειοποιήσει τα όργανα παρατήρησης και επέτρεψε να ξαναβρούμε μέσα στα πράγματα, που είχαν υποστεί μια αφαίρεση, τα αγκωνάρια που τα συνδέουν με την κοινωνική πολυπλοκότητα. Επίσης, η θεωρία των παραγόντων κατακερματίζει τη δραστηριότητα του κοινωνικού ανθρώπου, και δε συμβάλλει σήμερα στη δημιουργία του συλλογικού «εμείς» (Βλέπε «αριστερά» του δικαιωματοισμού, χωρίς ιστορικοκοινωνικό υποκείμενο που να συνδέει τα ιδιόμορφα, ιδιαίτερα, άτομα σε ένα συλλογικό δια ταύτα, δημιουργώντας συνείδηση ανατροπής).

Τέλος, μια άλλη κατεύθυνση στην κοινωνιολογία είναι η άποψη του κοινωνικού και πολιτικού δαρβινισμού. Η άποψη αυτή προσπαθεί να διερμηνεύσει την ιστορική εξέλιξη με βάση τούς νόμους τής βιολογίας. Η άποψη αυτή προσπαθεί, τον αγώνα των ζώων για τη διατήρηση της ύπαρξής τους και προσαρμογής στο περιβάλλον τους (όπου άλλα είδη αναπτύσσονται, αλλά εξαφανίζονται κ.λπ.), να τον μεταφέρει στην κοινωνία. Όμως, η διατήρηση της ύπαρξης του ανθρώπου καθορίζεται από τον τρόπο παραγωγής. Η θέση τού κοινωνικού δαρβινισμού βρίσκει την έκφρασή της στο ότι η ράτσα, η φυλή, και γενικά οι ιδιότητες της ανθρώπινης φύσης, συμβάλλουν στην πνευματική ανάπτυξη της ανθρωπότητας. Αντιλαμβάνεται, δηλαδή, την κοινωνία παθητική στην επίδραση του περιβάλλοντος. Οι άνθρωποι, όμως, αντίθετα με τα ζώα, για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους επιδρούν και αλλάζουν το περιβάλλον, και ταυτόχρονα αλλάζουν τις συνήθειες και τις ιδέες τους. Στη δική μας κοινωνία ο κοινωνικός δαρβινισμός έχει ερείσματα ιδεολογικά στο πολιτικό και οικονομικό κατεστημένο· το οποίο, επιχειρεί να φυσικοποιήσει τα πάντα (ανεργία, φτώχεια, εγκληματικότητα, όλα θεωρούνται φυσικά φαινόμενα, και η αναζήτηση των κοινωνικών αιτιών τους απαγορεύεται και τιμωρείται).

Λάζαρος Νταγιάντας

